

Sampo in kirjokansi

Matej Goršič

The article discusses the most likely explanation to date of the original meaning of the sampo and the kirjokansi – two mysterious artifacts featured in The Ancient Poems of the Finnish People (SKVR). Parallels with the Rigveda are examined next, and the article concludes with the author's analysis of key excerpts from the SKVR presenting his view on how the original meaning of the sampo and the kirjokansi became obscured.

1. Kaj je bil sampo?

1. Debata na temo, kaj je bil *sampo*, je na Finskem svojevrstna tradicija: brezkončna igra uganjevanja, ki se je že od leta 1818, ko je finski polihistor Carl Axel Gottlund verjetno prvi pisno omenil mit o *sampu*,¹ udeležujejo znanstveniki s skoraj vseh področij, pa tudi ljubitelji, ideologi, umetniki in ljudski filozofi, tuji prevajalci Kálevale in drugi strokovnjaki.²

2. Do danes je obveljala za najbolj prepričljivo razlaga,³ ki jo je že leta 1918 v kratkem članku objavil Uno Harva. Ker je članek ključ za razumevanje prvotnega pomena *sampa*, ga slovenim v celoti:⁴

Kot fantič sem v domači župniji (Ylpäjä) slišal praviti, da Romi, ki se jih menda nikoli ne pokoplje, »živijo drog sveta [ellää mailmantolpaks]«. To je pomenilo, da nikoli ne umrejo. Trit Ojansuu (Akaa), Salminen (Myrskylä) in drugi so prav tako pravili, da so med ljudstvom slišali uporabljati rek »živí drog sveta [se elää mailmantolpaks]« za osebo, ki je zelo dolgoživa.⁵ V Langelmäkiju je dr. Tunkelo slišal govoriti

¹ V: *Pieniä Runoja Suomen Pojille Ratoxi I*. Upsala 1918.

² Znanstvene monografije o *sampu* so objavili K. Krohn: *Sampo (Kalevalastudien IV)* (1927), E. N. Setälä: *Sammon arvoitus* (1932) in M. Kuusi: *Sampo-eepos* (1949). Od ostalih znanstvenikov, ki so v več svojih delih obravnavali vprašanje *sampa*, so od starejših poleg C. A. Gottlunda pomembni še U. Harva (glej op. 8), E. Lönnröt, A. A. Borenius, J. Krohn, I. K. Inha, A. R. Niemi in J. Hautala (povzetek njihovih teorij o *sampu* v: Kuusi 1949, str. 311–325), od ne-finskih J. Grimm, od novejših pa zlasti M. Haavio, I. Kemppinen in J. Pentikäinen. Med neznanstvenimi interpretacijami *sampa* je od starejših odmevala zlasti okultistična P. Ervasta (*Kalevalan avain*, 1916), od mlajših pa je zanimiva ljubiteljska M. Ollusa (*Väinämöisen juuret*, 1989).

³ Glej Parpola 2006: 172.

⁴ Po <http://www.internetix.fi/opinnot/opintojaksot/8kieletkirjallisuus/kirjallisuus/sampo/netsampo13.html>

⁵ *Zveza elää maailmantolpaks(i)* 'živeti steber sveta' lahko finsko govorečo osebo asociira na običajnejšo *elää ikuiseks(i)* 'živeti večno', saj se glagol *elää* 'živeti' veže s translativom (sklonom, ki se tvori s pripono *-ksi*) le v zelo redkih primerih.

o »stebbru sveta [*maailmanpattaasta*]« v enaki zvezi. Ta rek ima, kot mi je priobčil Tri Ojansuu, mnogo zgodnejšo ustreznico. Reku v Lönnrotovem slovarju »*eihän tuo toki eläne maasammaksi ('icke må denne lefva till jordstolpe, till Metusalems ålder')*« ustreza v estonsčini »*ega ta voi ilmasambaks jääda ('er kann doch nicht ewig leben')*«. Beseda *sampa* [translativ *sammaksi*] oziroma *sammás*, ki se pojavlja v teh rekih, srečamo pa jo tudi v votjaščini [*sammaz*], pomeni steber, toda v tej zvezi mitski steber, ki podpira nebo, in okrog katerega nebo kroži. Estonsko-finskemu *sammás* namreč ustreza germanski *irminsúl* in laponski *maylmen stytto ('världens stötta')* [drog sveta] oziroma *veralden tshuold* [isto]. Nazadnje omenjena ljudstva [laponska] so naredila tudi podobo »stebra sveta« in ji žrtvovala (glej Uno Holmberg: *Lappalaisten uskonto*, 56–58, in »*Valhall och världsträdet*« *Finsk Tidskrift* 1917). Na Laponskem pomeni *veralden tshuold* [drog sveta] tudi Severnico, ki si jo na splošno predstavljajo kot vrh nebo podpirajočega stebra. Enako predstavo je imel altajski rod, v katerega jeziku pomeni Severnica 'Železni ali Zlati steber'.⁶ Da so tudi v Aziji iz tega namišljenega stebra naredili žrtveno čaščeno podobo, izhaja iz dela K. F. Karjalainena *Jugralaisten uskonto* (str. 162–164, slika 17), h kateremu se vrnemo kasneje. Kakšna bi lahko bila zadeva na Finskem? Ali so tistemu *sammásu*, ki vrti *kirjokansi* neba, tudi tu [na Finskem] v davni izdelali kakšen s človeškimi rokami narejen ustreznik? Na to po mojem kažejo Pesmi o skovanju in kraji *sampa*. Morda bom drugič pokazal, da je bil *Sampo* Kálevale očitno prav tak čudežni predmet.

3. Zanimivo je, da se Harva o prvotnem pomenu besede *sampo* iz Pesmi o *sampu* (*Samporunot*)⁷ nikoli ni povsem izjasnil.⁸ Kakšna je torej zveza med *sampom* in *sammásom*? *Sammás* se v SKVR nekajkrat pojavi v različici Pesmi o kraji *sampa* (*Sammonryöstörüno*).⁹ V tej različici je beseda *Sammás* oblika besede *sampo*. V drugih različicah Pesmi o *sampu* najdemo oblike *sampo*, *samppo*, *samppu*, *sampu*, *samma*, *sammi*, *sampi*, *sämpy* itd.¹⁰

4. Asko Parpola meni, da je beseda *sampo* izpeljana iz besede *sammás*, ki naj bi izviral iz prafinskega *sampas, ta pa naj bi bila prevzeta iz indoiranskega *stambha-s 'podpornik, drog, (mitski) steber'.¹¹ V Rigvedi in Atharvavedi se *stambh*- in *skambh*- nanašata na podprtje (s stebrom) zemlje in neba. Omenjena indoiranska beseda naj bi bila tvorjena iz indoevropskega korena *stembhH- 'podpirati (se), dvig(ov)ati se'.¹²

⁶ Npr. mongolsko *anmau zadac* 'Severnica', dobesedno 'Zlati drog, Zlati žebelj'. Beseda »žebelj« se je za Severnico ohranila tudi v narečno finsko *pohjannaula* 'Severnica', dobesedno 'Severni žebelj', *pohjanperännaula* 'isto'; inarijsko laponsko *poahinaavli* 'isto'; estonsko *põhjanaan* 'isto'; livonsko *puoi-naggl* 'isto' (SKES 1962 III: 588). Zanimivo je, da se omenjena narečna finska beseda *pohjanperännaula* pojavlja v istem (vermlandskem) narečju kot beseda *sammás*, ki v tem narečju pomeni tudi 'zlati drog, ki podpira svet' (SKES 1969 IV: 962).

⁷ Kálevale je predvsem Lönnrotov znanstveno-umetniški projekt (prim. Pentikäinen 1989), za avtentičnejši spoznavni vir mitološkega izročila Fincev veljajo *Starodavne pesmi finskega ljudstva* (*Suomen kansan vanhat runot* (SKVR)), nepregledno masivna, 34 zvezkov obsegajoča, v letih 1908–1948 nastala zbirka, ki vsebuje 89250 epskih, lirskih in priložnostnih pesmi ter urokov, ki so jih poleg Lönnrota na zbirateljskih popotovanjih zbrali še številni drugi zbiratelji.

⁸ O možnih razlogih za to glej vir v opombi 4. V zvezi s *sampom* sta od Harvovih kasnejših del pomembni knjižica *Elämänpuu* (Drevo življenja) iz leta 1920 in monografija *Suomalaisten muinaisusko* (Pradavno verovanje Fincev) iz leta 1948, v kateri navaja obsežno empirično gradivo, ki dodatno potrjuje ugotovitve zgoraj prevedenega članka.

⁹ SKVR VII5 Metsäs. 10, 10a. Gre za enega najstarejših (1817) zapisov kake različice Pesmi o kraji *sampa*.

¹⁰ SKES 1969 IV: 962.

¹¹ Parpola 2005: 48 in 2006: 174–175.

¹² LIV 1998: 595–596.

5. *Sampo* je torej prvotno po vsej verjetnosti pomenil isto kot prvotno *sammas*, se pravi Steber (s Severnico na svojem vrhu), ki podpira nebo in okrog katerega nebo kroži. Na to možnost kaže tudi beseda *kirjokansi*, *kirjakansi* ipd., ki se v Pesmi o *sampu* pogosto pojavlja v geminaciji s *sampo*. Beseda *kirjokansi*, *-a-* je zložanka iz besede *kirja*, ki je prvotno pomenila 'ris, znak, vzorec, okras', nato 'kar je napisano, pismo', danes 'knjiga',¹³ in besede *kansi* 'pokrov'. Besedotvorno je *kirjokansi*, *-a-* naslonjena na *taivaankansi* 'nebesni obod, nebo', dobesedno 'pokrov neba'. *Kirjokansi*, *-a-* je torej prvotno pomenilo dobesedno 'okrašeni pokrov', t. j. 'zvezdni pokrov, zvezdno nebo'.¹⁴

2. *Stambh-/skambh-* v Rigvedi

6. Parpola je opozoril na pojavne oblike predstave o stebru sveta v (staro)indijskih virih.¹⁵ Jaz sem se osredotočil na najstarejši vir indijske mitologije, Rigvedo, ki sem jo sicer kot glavni pomožni vir za odkrivanje in razumevanje starejših plasti finske mitologije preučeval že prej, in prišel do zaključkov, delno podobnih Parpolovim.¹⁶ V nadaljevanju na kratko nekaj bistvenih, za izvor finskega *sampa* relevantnih ugotovitev.

7. Rigveda sem ter tja omenja ločitev zemlje in neba ter podprtje (*stambh-*, *skambh-*) neba.¹⁷ Iz relevantnih odlomkov, osvetljenih v luči celotne rigvedske simbolike, izhaja, da se predstava o ločitvi zemlje in neba ter podprtju neba nanaša na različne pojavne oblike pobožanstvene svetlobe (v najširšem pomenu besede), t. j. na različna božanstva.¹⁸ Ta so *Agni*,¹⁹ *Indra*,²⁰ *Soma*,²¹ *Mitra*,²² *Varuna*,²³ *Surja*,²⁴ *Višnu*.²⁵

¹³ SKES 1955 I: 198.

¹⁴ Prim. Parpola 2005: 38, 2006: 173.

¹⁵ Parpola 2005, 2006.

¹⁶ Uporabljal sem angleški Griffithov in nemški Geldnerjev prevod celotne *Rigvede* ter Šri Aurobindov delni angleški prevod, kar vse sem, kjer je bilo mogoče, primerjal s prevodi odlomkov *Rigvede* v Parpolovih člankih. Kadar so se prevodi kakega odlomka med seboj bistveno razlikovali, odlomka nisem upošteval.

¹⁷ Včasih je stebrov tisoč. Gre za število, ki v Rigvedi simbolizira neskončno, zelo prostrano, in se nanaša na neskončnost, prostranost neba. Tako je govor o dveh kraljih [Mitra in Varunu, pobožanstvenih dnevne svetlobe], ki sedita v svojem najvišjem domovanju [na nebu], podprtem s tisoč stebri [svetlobo] (Rigveda 2.41.5.), ali o dvojčkih [Mitra in Varuna], ki skupaj podpirata gospostvo [nebo], postavljeno na tisoč [železnih in z zlatom okrašenih (ibid. 5.62.7)] stebrih [svetlobi] (ibid. 5.62.6.). »Tisoč stebrov« torej fizično simbolno pomeni prostranost svetlobe neba.

¹⁸ Prim. Šri Aurobindove ugotovitve: »Rišiji so vidci ene resnice in uporabljajo za njeno izražanje skupen jezik (Šri Aurobindo 1987: 54).« »Vsi [rigvedski] bogovi so osebnosti enega univerzalnega Deve [Boga] (ibid.: 53).« »On je Rudra in Višnu, Pradžapati in Hiranjagarbha, Surja, Agni, Indra, Vaju, Soma, Brihaspati – Varuna in Mitra in Bhaga in Arjama, vsi bogovi (isti: <http://intyoga.bravepages.com/mystics.htm>).« Podobno tudi riši Drighatama: »Pravijo mu Indra, Mitra, Varuna, Agni, on je nebeška ptica Garutman. Tistemu, kar je Eno, dajejo modreci različna imena. Imenujejo ga Agni, Jama, Matarišvan. (Rigveda 1.164.46).« Prim. ibid. 3.5.4., 5.3.1., 10.88.6.

¹⁹ Agni, pobožanstveni žrtveni ogenj, se je dvignil z drv, podprl nebesni svod in postal najvišja od vseh luči (ibid. 3.5.10.ab); podpira svetlobo Surje [pobožanstvenega sonca] (ibid. 10.3.2.cd); podpira nebesni obod, tako kot podpornik podpira streho (ibid. 4.5.1.).

²⁰ Indra je s svojo silo ločil in podprl nebo in zemljo, tako kot os drži narazen kolesi voza (ibid. 10.89.4). Indra je potem, ko je pokončal Vrto [demonizirano tēmo, ki kot vodna kača leži na nebesnih vodah (prvotno verjetno: na svetlobi modrega neba) in jih s svojim telesom zadržuje], podprl in ločil nebo in zemljo (ibid. 5.29.4.). Indra je po mojem prvotno (dokler niso začeli rišiji sintagme »nebesne vode« razumeti v pomenu 'dež' in je začel zato Indra dobivati gromovniški značaj) bog svetlobe, na kar po mojem kaže etimologija njegovega imena. Šri Aurobindo (1987: 162, op.) dopušča možnost, da je *indra* pomenilo 'sijoč' (prim. ibid.: *indu* 'luna', *ina* 'sijajen, sonce', *indh* 'prižgati, vžgati').

8. Predstava o ločitvi zemlje in neba s svetlobo ter podprtju neba s svetlobo je mito-poetska metafora, s katero so vedski pesniki rišiji izražali pomen svetlobe²⁶ za nastanek in obstoj sveta. Izhodišče metafore je zdanitev, prihod svetlobe v temo.²⁷

9. Predstava o podprtju neba implicira predstavo o trdnem nebu oziroma trdnem nebesnem oboku. Rigveda podprtje nebesnega oboka na nekem mestu primerja s podprtjem strehe s podpornikom,²⁸ ne pozna pa predstave o nebu kot vrtečem se nebesnem pokrovu. Edino rigvedsko predstavo o nebu, ki spominja na predstavo o vrtečem se nebesnem pokrovu in je hkrati del predstave o podporniku neba, najdemo v verzih, ki pravijo, da je Indra ločil in podprl zemljo in nebo, tako kot os drži narazen kolesi voza.²⁹

10. Velik pomen ima steber (*skambha*), ki podpira zemljo in nebo ter ju drži narazen, v himnah Atharvavede, kjer pomeni najvišje počelo onkraj vsega, Bráhmana.³⁰ Še kasnejši pojavniki predstavljajo stari budistični stebri *skambha* s kolesom voza na svojem vrhu (250 pr. n. š.)³¹ ter v Mahabharati gora-žvrklja, s katero bogovi in demoni pinijo mlečni ocean.³²

11. Glede na omenjene etimološke in mitološke finsko-indoiranske vzporednice je možno, da je finska predstava o stebri, ki podpira nebo in okrog katerega nebo kroži, naslednica indoiranske predstave o pobožanstveni svetlobi kot stebri, ki je ločil zemljo in nebo ter slednjega podprl. Toda predstavo o stebri s Severnico na vrhu poznajo samo finska in altajska ljudstva.³³ Možno torej, da so ta ljudstva že zgodaj prevzela omenjeno indoiransko predstavo in jo prilagodila svojemu življenjskemu okolju (pomen Severnice kot orientacijske točke v območjih »večne noči«).

²¹ Soma, katere reke se zlijejo v ocean [nebo] in ga razsvetljuje, je podpornik neba (Rigveda 9.2.5.). Tu Soma pomeni pobožanstveno svetlobo, ki s svojim razlitjem v »nebesne vode«, »nebesni ocean«, skratka, nočno nebo, le-tega razsvetli in s tem »podpre«. To je simbolizirano s svečenikovim zlitjem opojne pijače (some) v mleko kot simbol »nebesnih vodá«. Glej ibid. 9.2.3., 9.2.4.

²² Glej op. 17.

²³ Varuna drži oba svetova [zemljo in nebo] narazen in kot Nerojeni utrjuje nebo (Rigveda. 8.41.10.; prim. ibid. 6.70.1.).

²⁴ Surja [pobožanstveno sonce] je steber neba, ki varuje nebo (Rigveda. 4.13.5).

²⁵ Višnu [pobožanstveno sonce kot stvaritelja sveta] je potem, ko je s svojimi tremi koraki premeril vse tri svetove [zemljo, nebo in t. i. vmesni zrak med njima], z žarki (ibid. 7.99.3 (Šri Arobindov prevod v isti 1987: 144) podprl nebo (Rigveda 1.154.1; podobno ibid. 1.160.4).

²⁶ Svetloba v *psihološki* dimenziji Rigvede simbolizira predvsem védenje (prim. *Veda* iz sanskrtsko *veda* 'védenje, znanje'), resnico in nesmrtnost (prim. Šri Aurobindo 1987: 233–234), v *mitološkomistični* pa božanstva kot personifikacije različnih vidikov svetlobe v psihološki dimenziji.

²⁷ Poetično bi lahko rekli, da *svetloba zasije svet v obstajanje*. To naziranje se je ohranilo npr. v Upanišadi Čhandogja 3.19., ki nadaljuje rigvedsko predstavo o nastanku sveta, ki je bil sprva neobstoječ, iz sonca-jajca, z zasijanjem-razbitjem katerega je svet postal obstoječ. V pojasnilu k 3.19. Nikhilananda (2003: 304, op. 83) ugotavlja, da »se z relativnega vidika zdi, da obstoj in neobstoj predmeta zavisi od sonca. Ko sonca ni in je vse temno, ni videti, da bi kaj obstajalo. Ko sonce posije, pa se vidi, da obstajajo vsi predmeti.«

²⁸ Op. 19.

²⁹ Op. 20.

³⁰ Prim. Parpola 2005: 49.

³¹ Glej Parpola 2006: 182.

³² Ibid.: 174–175.

³³ Prim. West 2007: 345–346. Glej tudi op. 6.

3. *Sampo* in *kirjokansi* v SKVR

12. Oglejmo si najprej tista mesta v SKVR, kjer je predstava o stebru neba in njena zveza s *sampom* najmanj zamegljena. Ilustrativen je tale primer:³⁴

1.	"Soatanko sampuo takuo, Kirjo-kantta kirjutella?" "Olim mie ennen nuorra miessä Seittémentena urona Ilmam pieltä pistämässä Taivoista tähättämässä. Astuin taivosen napoa, Ilmam pieltä piilettelin."	"Ali sampo znaš skovati, Kirjokansi okrasiti?" "Bil sem nekđaj mladi mož Sedmi [sem] junak, Drog neba zapičeval, Nebo ozvezdoväl. Stopal po tečajju sem neba, Drog neba raztegoval."

13. Odlomek nakazuje zvezo med *sampom* in *drogom* neba (*ilmam pieli*), vendar ne odkrije narave te zveze. Da pomeni *sampo* isto kot *drog* neba,³⁵ pokažejo ugotovitve iz prvega poglavja. Odlomek je zanimiv še iz dveh razlogov. Prvič zato, ker nakazuje, da je skovanje *sampa* (daleč največkrat skuje *sampo* nebesni kovač *Ilmarinen*) pojavna oblika postavitve nebesnega stebra. Druga zanimivost se nanaša na sedem junakov. Če upoštevamo, da je steber neba Tečajnica, Severnica, glavna zvezda Velikega voza, se zdi možno, da je sedem junakov sedem zvezd tega ozvezdja.³⁶ Na to kaže različica, v katerih je *Otava* (Veliki Medved, Veliki voz) izrecno omenjen:³⁷

2.	"Olin miekin miessä siellä, Urohona kolmantena, Seitschemäntenä urossa, Kaarta taivon kantaissa, Pieltä ilmon pistäissä, Taivoista tähittäissä Otavaa ojentamassa."	"Tudi jaz sem mož bil tam, Kot junak sem tretji, Kot sedmi sem junak Oblok neba podpiral, Drog neba zapičeval, Nebo ozvezdoväl, Medveda iztegoval."

³⁴ SKVR II170. Ta in vse naslednje izbrane odlomke iz SKVR slovenim zvesto izvirniku.

³⁵ Prim. tudi finsko *ilmanpatsas* 'steber neba' (Harva; Parpola 2006: 173).

³⁶ V Rigvedi je razširjena predstava o zvezdah tega ozvezdja kot sedmih modrecih (*saptariši*), enako v Puranah (*sapta viprah*) (Šri Aurobindo 1987: 167). Modrece (*rišije*) Rigveda pogosto imenuje *angirasa* 'goreč, žareč'. Šri Aurobindo pravi, da je beseda *angirasa* tvorjena iz nazaliziranega korena *ang-*, ki ima tudi nenazalizirano obliko *ag-*, iz katere je *agni* 'ogjen'. *Angirasi* so sinovi Agnija (Rigveda 10.62.5.), v Brahmanah je Agni ogenj, *Angirasi* pa žareče oglje [očitno torej zvezde] (ibid.: 155).

³⁷ SKVR II 185. Enako v SKVR II 139 in II 185a. Fincem je bil medved (*karhu*) sveta žival. V Pesmi o rojstvu medveda (*Karhunsyntyrano*) je zanj rečeno, da se je rodil »na Medvedovih (*Otavainen*) ramenih, na hrbtu Sedemzvezdja« (Velikega voza), od koder se je spustil na zemljo (Pentikäinen 1987: 208).

³⁸ V SKVR najdemo tudi odlomek, kjer je govor o *sedmih železnih stebrih* (Siikala 1992: 88). Ta razvoj lahko razložimo s silogizmom: 1. Severnico podpira steber 2. Severnica je zvezda Velikega Voza 3. Sedem zvezd Velikega Voza podpira sedem stebrov.

14. Število junakov v različicah niha med 3, 5, 6, 7, največkrat pa je junakov sedem.³⁸ »Iztegovanje Medveda« se najbrž nanaša na obliko tega ozvezdja, ki spominja na medveda z iztegnjenimi šapami.³⁹ Odlomek je zanimiv tudi zato, ker izrecno omenja podpiranje neba.

15. Motiv *sampa*, nebesnega podpornika, na katerem se vrtili *kirjokansi*, zvezdno nebo, je razvil številne zameglitve, v katerih je teže razpoznaven. Po Lönnrotovi zaslugi (Kalevala) najbolj znana je iz Pesmi o skovanju *sampa* (*Sammontaontaruno*):

3.

*Siit' on jauho uusi sampo,
Kirjokansi kiikutteli:
Jauho purnon puhteheessa,
Jauho purnon syötäviä,
Jauho purnon myötäviä,
3:n pieltäviä.*

*Pa je namleval novi sampo,
Se kirjokansi pogugaval:
Namlel skrinjo je pred zoro,⁴⁰
Namlel skrinjo je jedače,
Namlel skrinjo stvari za prodajo,
Tretjo [skrinjo] stvari za zalogo.*

4.

*Laa i sampo valmeheksi,
Laa i laita h jauhomylly,
Toisell' laiall' suolamyllyn,
Kolmannelle rahamylly.*

*Naredil je sampo,
Na eno stran naredil mlin za moko,
Na drugo stran je mlin za sol,
Na tretjo mlin je za denar.*

16. Tu je *sampo-kirjokansi* čudežni mlin,⁴¹ ki namleva bogastvo.⁴² Motiv vrtenja neba se je torej preoblikoval v motiv vrtenja mlina, namlevanja. Namlevanje srečamo tudi v Pesmi o tekmovalni snubitvi (*Kilpakosintaruno*), ki pravi, da »je treba namleti velik kamen (skalo) in drobno moko«,⁴³ kar je očitno zameglitev zavrtanja zvezdnega (> drobna moka) neba (> velik kamen). Da so si (zvezdno) nebo, natančneje nebesni obok, nekoč predstavljali trden,⁴⁴ implicira predstava o nebesnem pokrovu *kirjokansi*. Na predstavo o trdnem nebesnem oboku verjetno kaže tudi Pesem o skovanju *sampa*, ko pravi, da je *sampo* skrit⁴⁵ v pohjolski kamniti hrib (*kivimäki*) oziroma bakreno goro (*vaskivaara*) z devetimi ključavnicami.⁴⁶ Tu trdnemu nebesnemu oboku očitno ustreza kamniti hrib ozi-

³⁹ Prim. zadnji verz prvega odlomka.

⁴⁰ »Pred zoro«, v izvorniku »*puhteheessa*«, verjetno iz »*purteheessa*«. Glej predzadnji verz sedmega odlomka.

⁴¹ Predstava o *sampu* kot čudežnem mlinu se je verjetno izoblikovala pod vplivom skandinavske mitologije. Prozna Edda namreč pozna pesem o čudežnem mlinu Grottitju, ki ga zavrtijo velikanski sužnji in ki namleva vsega po želji, na koncu pa pade v morje, kjer namleva sol (Parpola 2006: 175). Tudi v finski Pesmi o skovanju *sampa/kirjokansi* nastopajo sužnji-vetrovi, ki podpihujejo kovaški meh (Kuusi 1949: odst. 525), dokler se *sampo/kirjokansi*-čudežni mlin ne izdelava-zavrti (ibid.: odst. 621–622); v Pesmi o kraji *sampa* pade v morje, kjer namleva sol (ibid.: odst. 630).

⁴² Za neusahljiv vir bogastva so ga imeli številni pevci (Kuusi 1949: odst. 627–637), pri čemer se je ohranila zveza med bogastvom in nebom (ibid.: odst. 632): »V *sampu* je vse bogastvo sveta; luna in dan in ljubo sonce« ter »*sampo* je bil znak neba: zvezde in luna in takšne stvari«.

⁴³ Ibid.: odst. 4316.

⁴⁴ Prim. avestiško *asman*- 'kamen, nebo' in staroindijsko *aśman*- 'skala, pečina; kamnito orodje; nebo' (Mallory & Adams 1997: 547). Arhaična predstava o kamnitem nebesnem oboku je bila torej nekoč zelo razširjena. Glej Šmitek 2004: 169 in op. 132 pričujočega članka.

⁴⁵ Prim. odstavek 43.

⁴⁶ Kuusi 1949: odst. 625.

roma bakrena gora. Število ključavnic se ujema s številom sežnjev (*sampo* korenini devet sežnjev globoko) in številom nebes v Pesmi o nastanku ognja (*Tulensyntyruno*), ki pravi, da se je ognjena iskra (*tulikipuna*) v zlati zibki zibala »na vrhu devetih nebes, na vrhu šestih *kirjokansi*«,⁴⁷ od koder je potem padla v morje⁴⁸ »skozi devet nebes, skozi otroško zibelko«. ⁴⁹ Zdi se, da je ognjena iskra tu prvotno pomenila Severnico kot prvo svetlobo (prvi ogenj), njena zibajoča se zlata zibka pa šest⁵⁰ oziroma devet⁵¹ krožečih nebes oziroma nebesnih obokov *kirjokansi*, na vrhu katerih se Severnica nahaja.

17. Predstava o devetih ključavnicah gore, v katero je *sampo/kirjokansi* zaprt, in predstava o globini devetih sežnjev, v katero korenini, je torej po vsej verjetnosti zameglitev predstave o devetih kamnitih nebesnih obokih *kirjokansi*, ki jih podpira nebesni steber *sampo*.

18. Tri skrinje iz tretjega odlomka in trije mlini iz četrtega sta zameglitvi, ki imata v Pesmi o skovanju *sampa* vzporednico v treh *sampovih* koreninah,⁵² od katerih je ena »koreninila v mater zemljo, druga v nebo, tretja pa v vodo«. S tem so prvotno verjetno mišljeni trije svetovi: zemlja, kamnit nebesni obok in t. i. nebesne vode med njima.⁵³ Reči, da je *sampo* koreninil v treh svetovih, torej pomeni, da je segal skozi vse tri svetove, skratka, od zemlje do neba. Ker je v tem smislu predstavljal celoten svet, kozmos, ne preseneča, da so mnogi ljudski pesniki Pesem o skovanju *sampa* in Pesem o nastanku sveta (*Maailmansyntyruno*) razumeli in recitali kot eno pesem o nastanku sveta.⁵⁴

19. Predstava o zavrtenju neba, njena zameglitev v predstavo o mlinu, ki namleva moko, predstava o nebu kot gori in predstava o osvoboditvi *sampa* iz gore, zamegljena v

⁴⁷ SKVR I4 233, 240, 242, 245, 249, 267 itd.

⁴⁸ Kar spominja na rigvedskega *Agnija*, pogosto imenovanega »sin vodá«, ki ga v svoji maternici hrani in varuje sedem nebesnih rek (Rigveda 3.1.). Število rek in dejstvo, da jih Rigveda imenuje »tiste, ki vedo« (ibid. 1.72.8.), kaže njihovo zvezo s sedmimi rigvedskimi modreci, torej s sedmimi zvezdami Velikega Voza (op. 36). Ker je omenjena maternica po vsej verjetnosti zgolj drug izraz za temno votlino v gori [nebu], v katero je [ponoči] skrit (ibid. 3.1.6., 14.) ter nato [zjutraj] kot sonce in njegovi žarki-krave osvobojen Agni (Šri Aurobindo 1987: 141–152), je ob ugotovitvah iz opombe 36 vzporednica »Agni iz Rigvede – ognjena iskra iz SKVR« še toliko bolj zanimiva.

⁴⁹ Viri kot v op. 47.

⁵⁰ Da je nebes tu šest in ne sedem, kot bi pričakovali glede na znano, morda že indoevropsko predstavo o sedmih nebesih, je verjetno posledica težnje po doseganju prvotne aliteracije in ohranjanju določenega števila zlogov, kar je skupaj z geminacijo značilnost verzne sheme SKVR (t. i. kalevalski verz): *Läpi kuuden kirjokannen 'skozi šest kirjokansi'*. Če bi namesto »šest« rekli »sedem«, »seitsemän«, v finščini do prvotne aliteracije ne bi prišlo, običajno število zlogov pa bi bilo prekoračeno.

⁵¹ Morda skandinavski vpliv. Iz Edde je na primer znan motiv čarobnega meča, ki je skrit v železni skrinji in trši od devetih ključavnic (Siikala 1992: 137). Motiv skovanja zlatega meča je znan tudi iz Pesmi o skovanju zlatega dekleta (*Kultaneitoruno*. Kuusi 1949: 5046–5047), ki se je po vsej verjetnosti razvila na osnovi motiva skovanja *sampa*. Drugod po SKVR je razširjena predstava o *sampu* kot skrinji oziroma zakladu (Kuusi 1949: odst. 631–634. Glej tudi odst. 24 pričujočega članka).

⁵² Kuusi 1949: odst. 622. O *sampu* kot rastlini v odst. 24, 25.

⁵³ Svet med zemljo in nebom Rigveda pogosto imenuje *maho arnah* 'velika voda', *sindhu* 'ocean', *Saraswati* 'Velika Reka (božanstvo)' (prim. Šri Aurobindo 1987: 86–117). Gre za pravadno predstavo o nebesnem krožnem vodnem toku, ki jo izraža tudi grška beseda *Okeanos* 'velika, široka svetovna Reka (božanstvo)', ki obliva Zemljo' in verjetno tudi praslovanska beseda *roj 'kar pripada toku, kar se nahaja prek vode ali pod vodo', iz česar je dalje praslovansko *raj 'bivališče umrlih' (Snoj 1997: 521). V verjetno kasnejši fazi finske mitologije tej predstavi morda ustreza reka *Väinä* (iz baltsko *Dvina* 'reka Zahodna Dvina'; prim. narečno finsko *väinä* 'široka, globoka, počasi tekoča reka' (SKES 1987 VI: 1832)), iz česar je izpeljano ime vedeža-stvarnika *Väinämöinen* (prim. Turunen 1979).

⁵⁴ Pentikäinen 1987: 54.

predstavo o snubitvi *sampa* kot dekleta,⁵⁵ se prepletajo v tem odlomku iz Pesmi o tekmovalni snubitvi:⁵⁶

5.	<i>Eipä Annia annettane, Kun panet vuoret pyörimähän, Kalliot kalajamahan, Sieltä tuonet hienot jauhot.</i>	<i>Anni ti ne dam poprej, Dokler gorá ne zavrtiš, Skalovja ne zaziblješ, Od tam prineseš drobne moke.</i>
----	---	---

20. Da so ti verzi nastali iz verzov Pesmi o *sampu*, kaže različica istega odlomka:⁵⁷

6.	<i>En mä neittä annakana, Kun et saa sampoa liikkumahan, Kijokannen kallumahan.</i>	<i>Jaz deklice ne dam, Dokler sampa v gibanje ne spraviš, Kirjokansi ne zazibaš.</i>
----	---	--

21. Kar je potrjeno z verzi iz Pesmi o kraji *sampa*, kjer junak:⁵⁸

7.	<i>Härän suustasa sukesi, Sillä kynti sammon juuret; Sai jo sammon liikkehelle Sata sarven kallumah. Siitä vanha Väinämöinen Kanto sammoa purtehesa Saatteli venesesä.</i>	<i>Vola je iz svojih ust ustvaril,⁵⁹ Z njim zoral je korenine sampa; Sampo v gibanje je spravil, Sto je rogega zazibal. Pa je stari Väinämöinen Ponesel sampo v jadrnico, Spravil ga je v čoln.</i>
----	--	--

22. V odlomku pesnik zazibanje *sampa* vzporeja z zoranjem *sampovih* korenin z volom, pri čemer dobi s prenosom lastnosti vola (rogatost) na *sampo* le-ta pomen »storigi vol«. Iz motiva sto-rogega (*sata sarven*) vola se je kasneje razvila predstava o stotih volih, stotih nosilcih roga (*sata sarven kantajoa*),⁶⁰ ki so pomenili veliko premoženje, bogastvo.⁶¹

23. V Pesmi o kraji *sampa* poleg motiva sto-rogega vola zelo pogosto nastopa motiv stotih/tisočih z meči oboroženih mož na pohjolski jadrnici ali krilih pohjolske gospodariče, spremenjene v orlico.⁶² Zdi se, da so vsi ti motivi naslonjeni na predstavo o *kirjokansi*

⁵⁵ Vzporejanje *sampa* z dekletom se je verjetno začelo pod vplivi skandinavske mitologije. Saga Bosa pozna motiv kraljeve hčere, ki jo je v votlino zaprl čarovnik Hleidr in ki jo pridejo osvobodit trije junaki. Ti in ostali motivi (boj na morju, meč, v letečega zmaja spremenjeni čarovnik) spominjajo na pomorski boj iz finske Pesmi o kraji *sampa* (Pentikäinen 1989: 216), iz katere je verjetno nastala podlaga za Pesem o tekmovalni snubitvi. Bržkone pod istimi vplivi je iz Pesmi o skovanju *sampa* nastala podlaga za Pesem o skovanju zlatega dekleta.

⁵⁶ Kuusi 1949: odst. 622.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ SKVR II 79.

⁵⁹ Z izgovarjanjem čarnih besed, čaranjem.

⁶⁰ Npr. SKVR VII2 3079, VII3 loitsut 1457, VII5 loitsut 3865, 3882, 4325 itd. Glej tudi odst. 41.

⁶¹ Prim. op. 42.

⁶² Kuusi 1949: odst. 203, 555. Prim. op. 55.

kot zvezdnem nebu.⁶³ sto rogov na volu ali sto/tisoč mož na jadrnici/orlici so si morda prvotno predstavljali kot sto/tisoč (zelo veliko) zvezd na nebu, nebesnem oboku.⁶⁴ Ugotovitev hkrati odkriva predstavo o *sampu/kirjokansi* kot jadrnici⁶⁵ oziroma orlici.⁶⁶

24. Motiv zoranja *sampovih* korenin implicira predstavo o *sampu* kot rastlini. Še bolj v ozadju je s to predstavo prepletena predstava o *kirjokansi* kot zakladu. Slednja predstava je v motivu zoranja *sampovih* korenin vidna v navezavi na motiv prioranja zaklada. Plug je v neki pesmi imenovan *kirjas aura* 'okrašeni plug'⁶⁷ (prim. *kirjokansi* 'okrašeni pokrov'), v neki drugi pa je, očitno zaradi svoje zveze s prioranjem zaklada, skovan iz zlata in srebra.⁶⁸ Plug dvigne na površje zlato, srebro ali pokrov zaklada, *arkun kannen*⁶⁹ (prim. *kirjokannen* 'okrašeni pokrov'), kar v povezavi z motivom zoranja *sampovih* korenin potrjuje predstavo o *sampu/ kirjokansi* kot zakladu.⁷⁰

25. Obstoj omenjene predstave o *sampu* kot rastlini potrjuje med ljudskimi pesniki razširjena predstava o *sampu* kot velikem hrastu,⁷¹ znana predvsem iz Pesmi o velikem hrastu (*Ison tammen runo*).⁷² Zanimivo je, da finska beseda za hrast, *tammi*, narečno finsko pomeni tudi os, tečaj.⁷³ Opozoril sem že na predstavo o *sampu*, katerega korenine segajo čez vse tri svetove, od zemlje do neba.⁷⁴ Na spojitev predstave o *sampu* kot stebru in nebesnem tečaju, okrog katerega se vrti zvezdno nebo *kirjokansi*, s predstavo o velikem hrastu, ki iz središča sveta⁷⁵ zraste do neba ter s svojimi vejami zakrije sonce in luno, morda kaže tudi motiv vrtečega se drevesa. Pesem o nastanku sveta, kjer v Pohjolo dospeli Väinämöinen pravi, da je »prišel na vrteče se drevo«; v Pesmi o tekmovalni snubitvi se snubcu odkaže mesto »na vrhu vrtečega se hloda« ali se od njega zahteva, da prenoči »na vrhu vrtečega se hloda, letječega tečaja«; v Pesmi o skovanju *sampa* Ilmarinen kuje veliki *sampo* in pozlačuje zlato kolo »na vrhu jelševega hloda, vrh klopi železne«.⁷⁶ Pozlačevanje zlatega kolesa je morda nastalo na osnovi Ilmarinenovega okraševanja *kirjokansi* (Pesem o skovanju *sampa*), ki ga je ljudski pesnik očitno razumel kot zlato kolo⁷⁷ (sonce⁷⁸) v hrastovih vejah (Pesem o velikem hrastu).⁷⁹

⁶³ V sedmem odlomku se beseda *kirjokansi* sploh ne pojavlja. Tam kjer bi jo pričakovali, torej v geminaciji s *sampo*, imamo *sata sarvi*. To že samo po sebi kaže na možnost, da je temu pesniku *kirjokansi* pomenil *sata sarvi*, t. j. sto-rogi vol.

⁶⁴ Prim. odst. 38.

⁶⁵ Odst. 34.

⁶⁶ V SKVR VII5 Metsäs. 10, 10a najdemo predstavo o *sammasu (sampu)* kot letčem bitju.

⁶⁷ SKVR I2 1087.

⁶⁸ Kuusi 1949: odst. 4413.

⁶⁹ Npr. SKVR I2 1025, II 232.

⁷⁰ Prim. odst. 16, op. 41, 42.

⁷¹ <http://www.finlit.fi/kalevala/index.php?m=10&s=77&l=1>.

⁷² O različicah Pesmi o velikem hrastu izčrpno Franssila 1900.

⁷³ SKES 1969 IV: 1219.

⁷⁴ Odst. 18.

⁷⁵ Središče sveta simbolizira otok, ki se v Pesmi o nastanku sveta dvigne iz morja (Kuusi 1949: odst. 1106). O tem t. i. »morskem tečaju« v op. 157.

⁷⁶ Kuusi 1949: odst. 2039.

⁷⁷ Zanimivo je, da pesnik omenja *sampo*, ne pa tudi *kirjokansi*, kar ob upoštevanju geminacije kot značilnosti kalevalskega verza nakazuje, da mu *kirjokansi* pomeni zlato kolo. Prim. op. 63.

⁷⁸ Op. 42.

⁷⁹ Motiv zlatega kolesa v hrastovih vejah se pojavlja npr. v naslednjih različicah Pesmi o velikem hrastu: SKVR IV1 823, IV2 1653, V2 251, VI1 525, VII2 1504, VII4 loitsut 2691, XIII1 1865.

26. Ustavimo se še pri sestavinah, iz katerih je *sampo* skovan:⁸⁰ **pero laboda, košček kolovrata, mleko neoteljene⁸¹ krave, kost jagnjeta, volna, zrno ječmena**. V tej zagonetki se po mojem skriva šamanistično prepričanje finskih vedežev,⁸² da je mogoče s skrivnimi uroki iz stvari, ki je v kaki zvezi z drugo stvarjo, to drugo stvar pričarati. Največkrat sta ti stvari v razmerju dela in celote. Tako so na primer verjeli, da je mogoče iz ptičjega peresa pričarati ptico, iz ribje luske ribo, iz človeške kosti ali lasu človeka, iz lubja drevo, iz stvari v zvezi z vodo ali vetrom vodo ali veter itd.⁸³ Vraža je v SKVR znana zlasti iz Pesmi o Lemminkäinenu (*Lemminkäissarja*).⁸⁴

27. Prve štiri sestavine za *sampo* so podane tako, da lahko iz njih razberemo obe prvini vražnega obrazca: iz labodjega peresa nastane labod, iz koščka kolovrata kolovrat, iz mleka neoteljene krave neoteljena krava in iz kosti jagnjeta jagnje. Navedba ostalih dveh sestavin žal ne odkrije, kaj naj bi iz njiju nastalo. Na srečo sta v Pesmi o tekmovalni snubitvi dva odlomka, ki vsebujeta verza, identična tistima o volni in zrnu ječmena iz Pesmi o skovanju *sampa*, dopolnjena z verzoma »naredil je volneno krilo« in »zvaril ječmenovo je pivo«. ⁸⁵ Ni torej dvoma, da nastane iz volne volneno krilo in iz ječmenovega zrna ječmenovo pivo.

28. Ko je to enkrat jasno, nas notranja logika navedenega odlomka Pesmi o skovanju *sampa* tako rekoč prisili ugotoviti, da pomeni »pričarati iz labodjega peresa laboda« isto kot »skovati iz labodjega peresa *sampo*«, iz česar nujno sledi, da je *sampo* labod. Enako velja tedaj tudi za vse ostalo naštetu: *sampo* je kolovrat, krava, jagnje, krilo in pivo. Toda ali to potrjujejo tudi druge pesmi, ki bi lahko vso zadevo morda še dodatno osvetlile? Poglejmo.

29. **Labod** (*joukonen*). Pesem o prvobitnem kovanju (*Alkeellinen taonta*) med drugim omenja, da nebesni kovač Ilmarinen »izdela puščico, ustrelji laboda (*joutsen*) v reko, vodno ptico na vodni tok.«⁸⁶ Dejstvo, da je Pesem o prvobitnem kovanju pojavna oblika pesmi o nastanku sveta, in dejstvo, da govori o neobičajnem načinu ustrelitve laboda (vodne ptice) v reko oziroma na vodni tok, kaže, da ne gre za navadno ustrelitev in navadno ptico. V enem od odlomkov je labod imenovan »sveta ptica«, ⁸⁷ vodni tok, po katerem plava, pa pogosto »sveti vodni tok.«⁸⁸ V eni od različic Pesmi o pridobitvi mazila (*Voiteenhakuruno*) čebela prinese mazilo »od tam, kjer leži pero laboda«. ⁸⁹ Iz drugih različic te pesmi izvemo, da je čebela, »nebesna ptica«, ⁹⁰ poletela po mazilo »prek devetih morij«, ⁹¹ tja, kjer »stopa deklica po robu neba, deklice po nebesnem tečaju«. ⁹² Odlomek, ki govori o postavljanju nebesnega stebra, podpiranju neba in »iztegovanju Medveda«, ⁹³ se nadaljuje

⁸⁰ Po Kuusi 1949: odst. 615–617.

⁸¹ Take, ki se ni otelila.

⁸² Finsko *tietäjä* 'vedež' iz *tietää* 'vedeti'.

⁸³ Lönnrot, Pentikäinen 1987: 61–62. Podrobneje Siikala 1992: 239–250.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Kuusi 1949: odst. 617.

⁸⁶ SKVR V3 225, VIII 744.

⁸⁷ SKVR VII2 2714.

⁸⁸ SKVR I21020.

⁸⁹ SKVR II 71.

⁹⁰ SKVR I4 1530.

⁹¹ SKVR I2 816.

⁹² SKVR I4 250.

⁹³ Odst. 12–14.

z Väinämöinenovim sčaranjem mladega Joukahainena »v mokrišče do pasu, v košenico do prsi, v vresišče do pazduhe« ter Joukahainenovega loka »v obok nad vodami«, njegove puščice »v bliskovitega sokola gor na nebo«. ⁹⁴ Ti verzi spominjajo na tiste o Ilmarinenovi ustrelitvi laboda (*joutsen*) z lokom na vodni tok, še zlasti, če upoštevamo, da *joukahainen* prvotno verjetno pomeni isto kot *joutsen*, se pravi 'labod', ⁹⁵ in da je ustrelitev z lokom tu verjetno prisposoda za pričaranje, stvarjenje. ⁹⁶

30. Menim torej, da je pričaranje Joukahainena v mokrišče in njegovega loka v obok nad vodami zameglitev ustrelitve laboda z lokom na vodni tok, kar je prvotno prisposodbljalo sčaranje (stvarjenje) laboda na nebesni vodni tok (nebo). ⁹⁷

31. Če to drži, glede na kontekst, ki govori o »iztegovanju Medveda«, t. j. stvarjenju ozvezdja Veliki Voz, skoraj ne more biti dvoma, da je tudi z labodom (*Joukahainen*, *joutsen*) prvotno mišljeno neko ozvezdje. Toda katero? Glede na to, da verzi o pričaranju mladega Joukahainena v mokrišče in njegovega loka v obok nad vodami, kot rečeno, neposredno sledijo verzom o »iztegovanju Medveda«, je – upoštevaje za SKVR značilno upesnjevalno tehniko variiranja prisposod – možno, da je Labod (*Joukahainen*) zgolj še eno ime za omenjeno ozvezdje. Na to možnost kaže tudi podobnost med ustrelitvijo laboda na vodni tok oziroma v reko in ustrelitvijo modrega losa, s katerega Väinämöinen strmoglavi v morje, kjer začne ustvarjati svet (Pesem o nastanku sveta). ⁹⁸ Ker sta ustrelitev laboda in ustrelitev losa prvotno verjetno dve pojavnii obliki ustrelitve-stvaritve istega ozvezdja ⁹⁹ in ker je Pesem o nastanku Losa (*Hirvensyntyruno*) priredba Pesmi o nastanku Medveda (*Karhunsyntyruno*), ¹⁰⁰ je jasno, da je Medved isto kot Los in ta isto kot Labod: ozvezdje Veliki Voz. Končno gre spomniti, da so to ozvezdje imenovala »Los« tudi sibirski ljudstva. ¹⁰¹

⁹⁴ SKVR II 185.

⁹⁵ Osebno ime *Joukahainen* (poleg *Joukahinen*, *Joukkahainen*, *Joukonen* itd.), s katerim SKVR poimenujejo mladega vedeža, je prvotno verjetno narečna oblika finske besede *joutsen*, poleg narečno finsko *joukkonen*, *jouhkonen*, *joukhainen*, *joukkainen*, vse v pomenu 'labod' (SKES I 1955: 119, 121). Prim. Haavio 1952: 79–80.

⁹⁶ Na možnost, da so ljudski pesniki čarne besede nekoč primerjali s puščicami, kaže sledeče. Finska beseda *ongelma* (narečno finsko *ongerva*, *angerva*) je prvotno pomenila 'skrivna, čarna beseda' (Lönnrot 2005: 458). Iz nje je po mojem mnenju izpeljano ime vedeža-velikana *Ongervo*, *Angervo* (> *Antervo*, *Antero*), ki ima v ustih ali trebuhu skrite čarne besede (*sanoja*, *onkervoja*, *ankervoja*) (SKVR II 426, I2 849). Drugo ime tega vedeža-velikana (v pesmih se pojavlja v geminaciji s prvim) je *Vipunen*: iz *vipunen* 'repno ptičje peresce' (op. 1 v SKVR I4 242). S takimi (vrabčjimi) peresci (*varpusen vipusimilla*, *vivustimilla*) je operil svoje puščice slepi lokostrelc (SKVR I4 836, I4 839, VII2 4539), Piru (< slovanski Perun; glej SKES III 1962: 577–588. SKVR VII4 loitsut 2751), Pirulainen (< Piru. SKVR XV 310). V slednji, že leta 1789 zapisani različici, je med drugim rečeno, da je Pirulainen eno puščico ustrelil v nebo, drugo v zemljo in tretjo v železno skalo oziroma jekleno goro. Če domneva o ustrelitvi puščic(e) kot prisposodi stvarjenja drži, je Pirulainenovo streljanje z lokom izpeljava motiva stvaritve treh svetov: zemlje, železnega/jeklenega nebesnega oboka in neba (zraka) med njima (prim. odst. 18). Na to možnost kaže tudi Pesem o vstopu v Antera Vipunena (*Vipusessakäyntiruno*), kjer je rečeno, da je Väinämöinen naredil tri korake (prim. op. 25.) – enega po rezilih moških sekir, drugega po rezilih moških mečev, tretjega po konicah ženskih igel (vse tri našete vrste ostrih oziroma koničastih stvari so očitno prisposode zvezd na nebu) –, s katerimi je vstopil v Vipunena (poosebljeno onstranstvo), kjer je svojo srajco naredil za kovačijo brez vrat in oken ter začel kovati (npr. SKVR II 387). Dalje glej odst. 38.

⁹⁷ Upoštevaj op. 53.

⁹⁸ Npr. SKVR II 79.

⁹⁹ Na to kaže velika podobnost med njima. Strelc, v Pesmi o nastanku sveta največkrat imenovan »gadjeoki Laponec«, zelo pogosto tudi »Joukahainen« oziroma »Joukamoinen« (Kuusi 1949: odst. 539, 545), izstrelil tri z vrabčjimi repnimi peresci operjene puščice (ibid.: odst. 1027): eno prenizko, eno previsoko in tretjo, ki zadene modrega (t. j. nebesnega) losa (ibid.: odst. 1056–1059). Prim. op. 96.

¹⁰⁰ Pentikäinen 1989: 240.

¹⁰¹ Haavio 1952: 220.

32. Če sklenem: ljudski pesnik, ki se je domislil peresa laboda kot sestavine za skovanje *sampa*, je po vsej verjetnosti imel *sampo* za ozvezdje Veliki Voz, ki ga je imenoval »Labod«.

33. **Kolovrat** (*värttinä*) so Laponci primerjali s svetom.¹⁰² V tem smislu kolovrat spominja na laponski *veralden tshuold*, svetovni steber, ki podpira svet in okrog katerega kroži nebo.¹⁰³ Zvezo med kolovratom in nebesnim tečajem posredno kažejo verzi »velik kot očetovo koleno, visok kot mamin kolovrat«. ¹⁰⁴ V Pesmi o nastanku sveta je namreč Väinämöinenovo koleno, kamor ptica znese zlato jajce, iz katerega nastane svet, simbol središča sveta, nebesnega tečaja (koleno-zglob-tečaj).¹⁰⁵ Koleno, kolovrat in *sampo* so torej simbolno istorodni motivi.

34. Še eno posredno potrditev, da je kolovrat predstavljal nebesni tečaj in torej pomenil isto kot *sampo*, najdemo v Pesmi o tekmovalni snubitvi, ki kot zadnji dve snubčevi nalogi omenja stesanje čolna iz koščkov starega kolovrata na gori in ustrelitev zvezd z neba.¹⁰⁶ Motiv ustrelitve zvezd(e) z neba srečamo v več različicah te pesmi,¹⁰⁷ pri čemer je glede na ugotovitve v odstavkih 28–31 verjetno, da gre za pojavno obliko motiva ustrelitve-stvaritve Laboda (zvezd Velikega Voza). Da je ustrelitev-stvaritev (zvezd) Laboda pomenila simbolno isto kot stesanje čolna iz koščkov kolovrata, potrjuje vmesna različica, ki govori o stesanju čolna iz labodovih peres.¹⁰⁸ Ugotovitev, da je stesanje čolna iz koščkov kolovrata pomenilo simbolno isto kot skovanje *sampa/kirjokansi* iz koščkov kolovrata, hkrati odkrije, da sta čoln v tem kontekstu in *sampo/kirjokansi* pomenila isto.¹⁰⁹ To ugotovitev potrjuje prepričanje ljudskih pesnikov, da je *sampo/kirjokansi* ladja oziroma čoln.¹¹⁰

35. **Krava** (*lehmä*). Neposredno zvezo med kravo, njenim mlekom in *sampom* najdemo v SKVR razen v odlomku, ki omenja sestavine za *sampo*, še v neki različici uroka za zaščito kravje črede.¹¹¹ Avtor te različice je besedo *kannen kirja*¹¹² ljudskoetimološko očitno razumel *karjan kirja*¹¹³ 'liska črede', t. j. 'lisasta krava, ki pripada čredi'. Na to verjetno kaže tudi nadaljevanje uroka, ki omenja, da je devica Marija poiskala kravo »za devetimi ključavnicami, devetimi ključi«, kar je kliše iz pesmi o *sampu*: devet ključavnic

¹⁰² Harva, Kuusi 1949: odst. 640.

¹⁰³ Odst. 2.

¹⁰⁴ SKVR I21211, VII2 1039–1045.

¹⁰⁵ Väinämöinenovo koleno, ki se dvigne iz morja, je prevzelo funkcijo otoka, ki se dvigne iz morja.

¹⁰⁶ SKVR II 454.

¹⁰⁷ Kuusi 1949: odst. 4430–4434.

¹⁰⁸ SKVR XIII1 1353.

¹⁰⁹ Simbolika čolna v SKVR sicer ni enotna. V nekaterih pesmih čoln/ladja/jadrnica (npr. v Pesmi o kraji *sampa: Pohjan pursi* ali *Väinämöisen purjepuu*) verjetno simbolizira nebesni obok *kirjokansi* (asociacija na narobe obrnjeni čoln), njegov jambor ali otok sredi morja ali velikanska riba (Pesem o kraji *sampa* pravi, da na otok oziroma ribo nasede Väinämöinenov čoln), pa verjetno pomeni središče oziroma steber neba *sampo*, na katerega je nasajen nebesni obok (npr. SKVR I1 54). Na drugačno simboliko čolna kaže npr. Pesem o vstopu v Tuonelo (*Tuonelassakäyntiruno*), kjer Väinämöinen s čolnom (*vene*) preči tuonelsko reko (upoštevaj op. 53), ki ločuje tostranstvo od onstranstva (npr. SKVR II 30).

¹¹⁰ Kuusi 1949: odst. 638–640.

¹¹¹ SKVR I4 1424. Prim. *ibid.*: 1533.

¹¹² *Kannen kirja* = *kirjakannen* (*kirjakannen* je rodilnik od *kirjakansi*; beseda *kirjakansi*, -o- je v SKVR pogosto v rodilniku). Ljudski pesniki so včasih obrnili vrstni red, da jim je lepše zvenelo.

¹¹³ Ljudskoetimološko motivirano: *kirjokansi* > *kirjos*, *kirjas*, *kirjo* ipd. 'lisasta krava, liska'. Prim. SKES I 1959: 198.

gore, v katero je *sampo* zaprt in iz katere ga junak osvobodi.¹¹⁴ Urok zaključujejo verzi: »Iz noge *sampove* (*sampahan*) korenine,¹¹⁵ iz *kirjokansi* (*kirjakannen*), bodo pripenile brzice mleka, izbruhnili potoki mleka, priteklo reke mleka.«¹¹⁶ V ozadju teh verzov se verjetno skriva motiv ognjenih/krvavih rek, iz katerih potem, ko so privrele iz gada, zraste ognjeni hrast.¹¹⁷ Besedna zveza »noga *sampove* korenine« je spletena iz dveh predstav o *sampu*: *sampu* kot kravi in *sampu* kot rastlini (hrastu). Predstavo o *sampu* kot rastlini (hrastu) smo srečali implicitno v Pesmi o skovanju *sampa*, ki omenja tri *sampove* korenine,¹¹⁸ in v Pesmi o kraji *sampa*, kjer je govor o zoranju (izruvanju) *sampovih* korenin.¹¹⁹ V omenjenem uroku je pesnik korenine *sampa* razumel kot »korenino krave«, t. j. kot nogo krave, kar je dalo zvezo »noga *sampove* korenine«. Brzice (potoki, reke) mleka, ki privro iz »noge *sampove* korenine«, imajo vzporednice v pesmih, ki prav tako omenjajo simbol središča sveta oziroma neba. Devica Marija je na primer »zapičila rog v nebo, drugega v luknjo zemlje, od tam medú se je nabralo, medú iz luknje zemlje«;¹²⁰ »Prinesi mleko mi iz Manale, svežega iz Tuonele¹²¹ /.../ rog medeni iz neba«;¹²² »Kri, stoj, kot stojijo žile zemlje, in se postavi, kot se rog neba postavi.«¹²³ Pogosti so verzi, ki nebesni tečaj izrecno omenjajo: »Med je deževal z nebesnega tečaja.«¹²⁴

36. Zveza med kravo in *sampom* je razvidna še iz Pesmi o skovanju zlatega dekleta (*Kultaneitoruno*), se pravi pesmi, ki je verjetno nastala na podlagi Pesmi o skovanju *sampa*. Prvoomenjena pesem pravi, da je Ilmarinen iz zlata in srebra skoval zlatorogo (*kultasarvi*) kravo.¹²⁵

37. Pridevek *mahova* 'neoteljena' je verjetno dodan zgolj zato, da pride do aliteracije z *maiosta* 'iz mleka': *maiosta mahovan lehmän* 'iz mleka neoteljene krave'.

38. **Krilo** (*hame*). Pesem o prvobitnem kovanju pravi, da je junak (največkrat Väinämöinen ali Ilmarinen¹²⁶) svojo srajco (*paita*) naredil za kovačijo.¹²⁷ Iz nadaljevanja izvemo, da je ta kovačija prvotno brez vrat in oken.¹²⁸ Kaj ta kovačija pravzaprav je ter kaj so njena vrata in okna, ki jih junak izdelal, postane jasno šele v zaključku nekaterih različic Pesmi o prvobitnem kovanju: »nebo se v luknje je raztrgalo, nébes v okna vsa« ter »ogenj bušne iz oken, iskre iz vrat udarijo«.¹²⁹ Ko izvemo še, da je kovač koval »na jasnem morskem hrbtu«, tako kot je »okrasil *kirjokansi* na jasnem morskem hrbtu«,¹³⁰ skoraj ne more biti več dvoma: kovačija-srajca je nebo, natančneje trdni nebesni obok, luknje (vrata, okna)

¹¹⁴ Odst. 16, 17.

¹¹⁵ Spojitev dveh zameglitev predstave o *sampu*: korenine (rastline) > noge (krava).

¹¹⁶ SKVR I4 1424. Prim. *ibid.*: 1533.

¹¹⁷ Kuusi 1949: odst. 1104.

¹¹⁸ Odst. 18.

¹¹⁹ Odst. 21–24.

¹²⁰ XIII3 9379.

¹²¹ *Tuonela* (iz finsko *tuonne* 'tja, tjakaj, onkraj') pomeni 'onstranstvo', enako *Manala* (SKES 1958 II: 332).

¹²² SKVR VII5 loitsut 4112.

¹²³ SKVR VII 3450.

¹²⁴ Npr. SKVR VII5 loitsut 4680, XIII3 9988, XV 674.

¹²⁵ SKVR III3 4033, IV2 1897.

¹²⁶ Kuusi 1949: odst. 1005.

¹²⁷ *Ibid.*: odst. 4462.

¹²⁸ *Ibid.*: odst. 4474.

¹²⁹ *Ibid.*: odst. 4476.

¹³⁰ *Ibid.*: odst. 4475.

v njej, skozi katere buha ogenj, pa so zvezde. Motiv kovačevega skovanja »ognjenih lukenj (vrat, oken)« v nebesni obok je torej pojavna oblika motiva stvaritve zvezd na nebu.¹³¹

39. Da so trdni nebesni obok prvotno res prisposodabljali s srajco, nakazuje tudi zveza »železna srajca« (*rautapaita*). Ta je v številnih urokih razumljena kot vedeževo zaščitno oblačilo,¹³² imenovano tudi »ognjeni jopič, goreča srajca« (*tulinen turkki, palava paita*).¹³³ V geminaciji z železnimi srajcami se pogosto pojavljajo jekleni pasovi,¹³⁴ iz katerih je zvezana oziroma postavljena ograja onstranstva.^{135/136} Vzrok za množinsko rabo (»železne srajce«, »jekleni pasovi«) gre verjetno iskati v združitvi predstave o nebu kot srajci s predstavo o šestih *kirjokansi* oziroma devetih nebesih.¹³⁷ Na to možnost kažejo tudi odlomki iz Pesmi o deklici Anni, kjer najdemo »šest zlatih pasov, pet volnenih kril nad devetimi izbami;«¹³⁸ »šest zlatih pasov, sedem modrih kril«¹³⁹ v kašči¹⁴⁰ vrh hriba; »šest zlatih pasov, sedem modrih kril« v skrinjah, ki so druga nad drugo v kašči vrh hriba.¹⁴¹ V naštetih primerih se je junakova železna srajca (*paita*) očitno prilagodila ženskemu liku, deklici Anni, in tako postala krilo (*hame*). Motiv zavrtanja zvezdnega neba *kirjokansi* je končno popolnoma zamegljen v Pesmi o Marjatti, in sicer v motiv pletenja pasu in krila v savni:¹⁴² »Marjatta, dekle zalo, začela v savni je živet, začela pas je motat (*vyö vyörehtiä*), krilo urno je premikat (*hame hyörehtiä*)«. ¹⁴³

40. Povzemimo: predstava o *sampu/kirjokansi* kot (dekličinem) volnenem krilu je verjetno nastala iz predstave o *kirjokansi* kot (Ilmarinenovi) železni srajci, ki je bila prvotno prisposoda za trdni nebesni obok, v katerega je bil ta nebesni kovač oblečen.

41. **Pivo** (*olut*). V Pesmi o tekmovalni snubitvi in njeni zameglitvi nastopata izdelava volnenega krila in zvarjenje ječmenovega piva druga ob drugem: »Izdelaj mi volneno krilo iz ene [*sic*] volne, zvari mi ječmenovo pivo iz enega zrna ječmena«. ¹⁴⁴ Podobno tudi v

¹³¹ Ozvezdenje neba – glej prva dva prevedena odlomka.

¹³² Siikala 1992: 239–250. Vzporednico najdemo tudi v iranski mitologiji (Yasna 30.5b), kjer je za najvišjega duha, Ahura Mazda, rečeno, da je »oblečen v najtrše nebo« (Šmitek 2004: 169). Prim. op. 44. ter »kamniti hrib, bakrena gora«, v katero je zaprt *sampu/kirjokansi* (odst. 16), in železni, zlati, srebrni, bronasti, pločevinasti hrib v SKVR VII4 loitsut 1872.

¹³³ Siikala 1992: 245. Vzporednice najdemo tudi v Rigvedi, ki omenja Varunovo zlato oblačilo (Rigveda 1.15.13); Agnija, kako iz svojih mater [nebesnih vod] izvabi novo oblačilo (ibid.: 1.95.7.); Ušas [pobožanstveno jutranjo zarjo], nebesno hčer, mlado dekle, ki zardi v svoje novo oblačilo (ibid.: 1.108.7) itd. Oblačilo očitno v vseh primerih pomeni svetlobo. Tudi v SKVR je pogost motiv belo opravljene pohjolske deklice, ki »je ozarjala« (*kajotti*), sedeč na nebesnem oboku, oziroma spleta zlate niti (Parpola 2006: str. 183).

¹³⁴ Pas (pri obleki) je na primer značilen atribut skandinavskega gromovnika Tora (Siikala 1992: 295).

¹³⁵ Ibid.: 239–250. Tudi v prvi knjigi Edde (Gylfaginning) nastopa motiv Hela (onstranstva), ki ga obkroža čarobna ograja oziroma ognjeni pas (območje), ki ga varuje demonski pes (Siikala 1992: 126–128. Prim. ibid.: 142). Številni motivi, ki povezujejo onstransko topologijo Edde in skandinavski sag s finskimi SKVR (zlasti Pesem o vstopu v Tuonelo, Pesem o Päivölski gostiji, Pesem o vstopu v Tuonelo in Pesem o kraji *sampa*), ne dopuščajo dvoma o neposrednih vplivih skandinavske mitologije na finsko.

¹³⁶ Npr. SKVR II 974, II 1058.

¹³⁷ Odst. 16, 17.

¹³⁸ SKVR I2 1168.

¹³⁹ SKVR III1 623, IV 1769. O hribu oziroma gori kot nebu v odst. 16 in op. 44.

¹⁴⁰ Kašča (*aitta*) je tu morda ljudskoetimološka zameglitev omenjene ograje (*aita*) onstranstva.

¹⁴¹ SKVR III2 2430, III3 2657. Prim. SKVR IV1 810, 879, 1031, 1136, 1207, IV2 2396.

¹⁴² Med ljudskimi pevci je bila znana predstava o *kirjokansi* kot savni (<http://www.finlit.fi/kalevala/index.php?m=10&s=77&l=1>).

¹⁴³ SKVR VIII 754. Prim. s pohjolsko deklico iz op. 133.

¹⁴⁴ SKVR I2 1057, podobno II 557.

odlomku, ki omenja »šest zlatih pasov, pet volnenih kril nad devetimi izbami, sto nosilcev roga, tisoč prinašalk vimena, polne sode piva«. ¹⁴⁵ Sto nosilcev roga (*sata sarven kantajoa*) pomeni sto volov in je po vsej verjetnosti zameglitev sto-rogega vola, s katerim junak zorje (izruva) *sampove* korenine. ¹⁴⁶ Tisoč prinašalk vimena (*tuhat tuojoa utaren*) nadaljuje zameglitev iste simbolike, pri čemer ima pesnik v mislih tisoč krav. ¹⁴⁷ Toda kako je prišlo do zameglitve *sampa/kirjokansi* v pivo?

42. V dveh različicah Pesmi o nastanku sveta je motiv okrasitve (kamnitega) nebesnega oboka z zvezdami (*kirjakantta kirjoitteli*) zamegljen v motiv Väinämöinenovega zarisanja risa v kamen (*kirjoitti kivehen kirjan*). Kamen ali skala se razkolje in Väinämöinen v luknji v njej zagleda gada, ki pije pivo. ¹⁴⁸ Z mečem odseka gadu glavo in privro reke ognjene krvi, iz katerih zraste ognjeni hrast. ¹⁴⁹ Precej bolj razširjen je motiv Lemminkäinenovega mečevanja s soprogom päivölske ¹⁵⁰ gospodarice, ki je Lemminkäinenu postregla z vrčem piva, na dnu katerega je lezel gad. ¹⁵¹ Zdi se, da je predstava o pivu v vrču tu nadomestila nenavadno predstavo o pivu v skali. V nekaterih različicah Pesmi o skovanju *sampa* verzom: »Bolje je v domači deželi iz korca vodo piti, kot na tujem [v Pohjoli] iz vrča pivo piti« neposredno sledijo verzi: »Nikar ne joči Väinämöinen! Okrasi mi *kirjokansi*«. ¹⁵²

43. Motiv v kamnu/skali (> vrču v Päivöli) skritega piva, ki ga pije oziroma zase zadržuje gad, ¹⁵³ je podoben motivu v kamniti/bakreni gori Pohjole skritega *kirjokansi/sampa*, ¹⁵⁴ ki ga zase zadržuje pohjolska gospodarica. ¹⁵⁵ Kaže, da si je tudi na podlagi te podobnosti neki ljudski pevec ustvaril predstavo o *sampu/kirjokansi* kot pivu.

44. **Jagnje** (*karitsa*). SKVR omenjajo zlato ali srebrno jagnje, po katerega se na ukaz tretje, jokajoče sestre, ki sedi na vrhu ograje na kamnu sredi morja, odpravi njen brat čez goro in morje ali čez devet morij in osem mest. ¹⁵⁶ Da je ograja (*aita*) tu ograja onstranstva, verjetno nakazujejo gora, morje, število devet (> osem) in kamen sredi morja. Kamen sredi morja je v več pesmih (Pesem o nastanku sveta, Pesem o tekmovalnem čaranju, Pesem o skovanju *sampa*, Pesem o kraji *sampa*) simbol središča sveta, nebesnega (»morskega« ¹⁵⁷) tečaja. ¹⁵⁸ Motiv jokajoče sestre bi bil lahko glede na simboliko konteksta, v katerem nastopa, zameglitev motiva jokajočega gadovca Kyytöläinena, katerega solze padajo v

¹⁴⁵ Vir kot v op. 138.

¹⁴⁶ Odlomek 7.

¹⁴⁷ Prim. odst. 35, 36.

¹⁴⁸ Tu gre morda za neposredne vplive skandinavske mitologije, kajti zelo podoben motiv najdemo v Eddi: Odin se spremeni v kačo in zleze v kamen pit medico (Siikala 1992: 163).

¹⁴⁹ Prve tri povedi v odst. 42 po SKVR II 47, II 35. Več Kuusi 1949: odst. 1104.

¹⁵⁰ *Päivölä* dobesedno 'Sončevina, Dežela sonca', iz finsko *päivä* v nekaj prvotnem pomenu 'sonce'.

¹⁵¹ Npr. SKVR I2 702, 703, 706, 774, 803.

¹⁵² SKVR II15. Prim. ibid. II 17, 38a, 80, 91, I2 746, 1123.

¹⁵³ »Zato gospodarica uboga le malo piva dobi, ker ga gad je spil, se črv zraven ga nalil« (SKVR VII2 1348). Glej tudi SKVR VII2 1347.

¹⁵⁴ Odst. 16, 17.

¹⁵⁵ »Pravi stari Väinämöinen: "Oho, pohjolska gospodarica! Razdeliva si *sampo*." Noče pohjolska gospodarica, noče *sampa* deliti.« (SKVR II 79. Glej tudi SKVR II 79a, 96, 647).

¹⁵⁶ SKVR XIII1 898, 899, 901, 903.

¹⁵⁷ »Morski tečaj« v besedni zvezi »sredi morskega tečaja (*keskellä meren napoa*)« izrecno omenjajo SKVR VIII 18 e (»morski tečaj« v geminaciji z Väinämöinovim kolenom), VII3 loitsut 362, VII4 loitsut 2647, XIII3 9048.

¹⁵⁸ Prim. odst. 33.

morje, iz katerega pen nastane prvo kopno.¹⁵⁹ Možno je, da sta motiv jokajočega gadovca Kyytöläinena in že omenjeni motiv pokončanja gada, iz katerega privro reke krvi,¹⁶⁰ dve izpeljavi indoevropskega mita o junakovi osvoboditvi nebesnih voda, ki jih je zadrževal kačji demon.¹⁶¹ Junak je v omenjenih pesmih očitno zamegljen v brata. Zlato ali srebrno jagnje, po katerega se odpravi brat,¹⁶² je tedaj zameglitev dekleta (> sestre), po katero se odpravi junak. Motiv dekleta se je, kot rečeno,¹⁶³ že pred tem zлил s predstavo o *sampu/kirjokansi* kot zlatem ali srebrnem zakladu¹⁶⁴ in postal motiv zlatega dekleta v Pesmi o skovanju zlatega dekleta.

45. Zdi se torej, da je predstava o *sampu/kirjokansi* kot zlatem ali srebrnem jagnjetu nastala iz predstave o *sampu/kirjokansi* kot zlatem ali srebrnem dekletu v Pesmi o skovanju zlatega dekleta kot izpeljavi Pesmi o skovanju *sampa*. V Pesmi o skovanju zlatega dekleta Ilmarinen kot nekakšne neuspele poskuse skovati zlato dekle med drugim skuje iz zlata in srebra različne domače živali: žrebca, vola, kravo,¹⁶⁵ svinjo, petelina.¹⁶⁶ Med skovanimi živalmi jagnjeta sicer ne srečamo, a pesem omenja, da Ilmarinen »srebra je vrgel v kovačijo za jesensko jagnje káko, za káko jagnje zimsko«,¹⁶⁷ pri čemer je jesensko ali zimsko jagnje očitno mera za vrednost¹⁶⁸ porabljenega zlata ali srebra. Omenjeni verzi se v dveh različicah pojavljajo kot kliše pred skovanjem vsake od naštetih domačih živali. Vse torej kaže, da se je jagnje zato, ker je bilo mera vrednosti in blizu skovanim domačim živalim kot nadgradnjam predstave o *sampu/kirjokansi* kot zlatem dekletu, z njimi simbolno izenačilo in tako dobilo pomen *sampo/kirjokansi*.

Literatura

- Franssilla, K. A., 1900, *Kansanrunouden tutkimuksia I. Iso Tammi Liitteineen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Golema, Martin, 2007, 'Medieval Saint Ploughmen and Pagan Slavic Mythology.' V: *Studia mythologica Slavica X*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje. Udine: Università degli studi di Udine, Dipartimento di lingue e civiltà dell'Europa centro-orientale.
- Gottlund, Carl Axel, 1818, *Pieniä Runoja Suomen Poijille Ratoxi I*. Upsala.

¹⁵⁹ SKVR VII4 loitsut 2764, 2752, 2756–2758.

¹⁶⁰ Motiv jokajočega gadovca Kyytöläinena se pojavlja v SKVR IV3 4334, VII4 loitsut 2752, 2756, 2757, 2758, XII2 4954, 4959, XV 225, 259, 273, 275, 309 (v kurzivno označenih pesmih iz gadovčevih solz nastaneta dve ali tri morja). Temu motivu so poleg zgoraj omenjenih dveh sorodni npr. še motiv na obali Pohjole jokajočega Väinämöinena (Pesem o nastanku sveta, kjer nastopa tudi gadjeoki Laponec Kyyttösilmä (!)), motiv na kamnu sredi morja jokajočega Väinämöinena, ki igra na kantele (Pesem o nastanku kantele), in motiv Väinämöinena, ki na gori teše čolna, in iz čigar kolena pritečejo reke krvi (Pesem o skovanju čolna).

¹⁶¹ Eden osrednjih mitov Rigvede: Indra premaga kačjega demona Vrtró, ki je s svojim telesom zadrževal nebesni vodni tok in slednji spet steče. Prim. Šmitek 2004: 169–170 in Šri Aurobindo 1987: 233.

¹⁶² SKVR XIII1 901 pravi, da so brata odpeljali v vojno (*veikko vietii sottaa*).

¹⁶³ Op. 55.

¹⁶⁴ Odst. 24.

¹⁶⁵ Odst. 35–36.

¹⁶⁶ Kuusi 1949: odst. 5039–5044.

¹⁶⁷ SKVR III3 4033, IV2 1897.

¹⁶⁸ Prim. odst. 22. in op. 42.

- Haavio, Martti, 1952, *Väinämöinen – Eternal Sage*. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia (FFC No. 144).
- Krohn, Kaarle, 1927, *Kalevalastudien IV. Sampo*. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia (FFC No. 72).
- Kuusi, Matti, 1949, *Sampo-eesos: typologinen analyysi*. Helsinki: eripainos Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia XCVI.
- LIV: *Lexicon der indogermanischen Verben: Die Wurzeln und ihre Primärstambildungen*, 1998. Unter Leitung von Helmut Rix (...) bearbeitet von Martin Kümmel (et al.). Wiesbaden.
- Lönnrot, Elias, 2005, *Kalevala 1862. Lyhennetty laitos*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mallory, James P. & Adams, Douglas Q, 1997, *Encyclopedia of Indo-European Culture*. Chicago & London: Fitzroy Dearborn Publishers.
- Parpola, Asko, 2005, 'The Nāsatyas, the Chariot and Proto-Aryan Religion'. V: *Journal of Indological Studies 16–17* (2004–2005). Kyoto: Association for the Study of Indian Thought. Str. 1–63.
- Parpola, Asko, 2006, 'Sampomyyttien arjalainen tausta. V: *Arkeologian lumoa synkkyyteen: Artikkeleita Christian Carpelanin juhlapäiväksi* (ur. Mervi Suhonen). Helsinki: Helsingin yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos/Arkeologia. Str. 166–187
- Pentikäinen, Juha, 1989, *Kalevalan maailma*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Siikala, Anna-Leena, 1992, *Suomalainen šamanismi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKES I: *Suomen kielen etymologinen sanakirja* (ur. Y. H. Toivonen), 1955. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- SKES II: *Suomen kielen etymologinen sanakirja* (ur. Y. H. Toivonen, Erkki Itkonen, Aulis J. Joki), 1958. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- SKES III: *Suomen kielen etymologinen sanakirja* (ur. Erkki Itkonen, Aulis J. Joki), 1962. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- SKES IV: *Suomen kielen etymologinen sanakirja* (ur. Erkki Itkonen, Aulis J. Joki), 1969. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- SKES VI: *Suomen kielen etymologinen sanakirja* (ur. Erkki Itkonen, Aulis J. Joki, Reino Peltola), 1987. Suomalais-ugrilainen seura.
- Snoj, Marko, 1997, *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Šmitek, Zmago, 2004, *Mitološko izročilo Slovencev (svetinje preteklosti)*. Ljubljana: Študentska založba
- Šri Aurobindo, 1987, *The Secret of the Veda*. Pondicherry: Sri Aurobindo Ashram Trust.
- The Principal Upanishads* (prev. in ur. Swami Nikhilananda), 2003. Mineola, New York: Dover Publications.
- Turunen, Aimo, 1979, *Kalevalan sanat ja niiden taustat*. Lappeenranta: Karjala Kirjapaino.
- West, M. L., 2007, *Indo-European Poetry and Myth*. Oxford: University Press.

Vir

- SKVR (1908 – 1945): *Suomen Kansan Vanhat Runot I – XIV* (14 knjig). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Iskalni obrazec: <http://dbgw.finlit.fi/skvr/skvr.phtml>

Spletna literatura

<http://www.etymonline.com>

[http://www.internetix.ofw.fi/opinnot/opintojaksot/8kieletkirjallisuus/kirjallisuus/sampo/
net_sampo1a.html](http://www.internetix.ofw.fi/opinnot/opintojaksot/8kieletkirjallisuus/kirjallisuus/sampo/net_sampo1a.html)

<http://www.finlit.fi/kalevala/index.php?m=10&s=77&l=1>

<http://intyoga.bravepages.com/mystics.htm>

<http://www.sacred-texts.com/hin/rigveda/index.htm>

<http://www.sanskritweb.net/rigveda/rvfinder.pdf>

<http://www.thombar.de>

The Sampo and the Kirjokansi

Matej Goršič

The article discusses the most likely explanation to date of the original meaning of the *sampo* and the *kirjokansi* – two mysterious artifacts featured in The Ancient Poems of the Finnish People (SKVR). Parallels with the Rigveda are examined next, and the article concludes with the author's analysis of key excerpts from the SKVR presenting his view on how the original meaning of the *sampo* and the *kirjokansi* became obscured.

According to the most plausible theory today, introduced by Uno Harva as early as 1918, the *sammās* originally referred to a mythic Pillar which propped up the sky, and around which the *kirjokansi*, or star-speckled sky, revolved. Indeed, in the SKVR the word *sammās* appears as one of numerous variants of the word *sampo*. Asko Parpola argues that the latter is a derivative of the former, and reconstructs the Finnic **sampas* as a borrowing from the Indo-Iranian. Namely, the Rigveda features the separation of the earth and the sky, followed by the propping up (*stambh-*, *skambh-*) of the sky. In the light of the Rigveda symbolism, this concept is to be understood as a mythopoetic metaphor which was used by Vedic priests (*rishis*) to express the meaning of various divinisations (Gods) of light for the formation and existence of the world.

In the SKVR, the idea of propping up the sky with a pillar and its connection with the *sampo* and the *kirjokansi* is perhaps best preserved in the Song of the Magic-Singing Competition (*Kilpalaulantaruno*). The more obscure notions of the *sampo/kirjokansi*, which nevertheless retain the element of spinning, include the notion of a magical quern; a spinning mountain; a spinning tree, tree trunk or pole; and finally a golden wheel mounted on a tree trunk or a bench.

An even higher degree of obscurity is manifested in the ingredients from which the *sampo/kirjokansi* is made: a swan's feather, a piece of a spinning wheel, the milk of an uncalved cow, the bone of a lamb, wool, and a grain of barley. This riddle seems to express the shamanistic belief of Finnish sages (*tietäjät*) that from a certain thing which is related to another thing the latter can be conjured out. Thus the *sampo/kirjokansi* is manifested as a swan, a spinning wheel, a cow, a lamb, a skirt, and beer. Certain aspects of how these relatively late folk concepts of the *sampo/kirjokansi* came to life in the SKVR can be explained using symbolic analysis of the key concepts, the typological verse analysis, the etymological analysis of key words and the comparative mythological method.